УДК 37.091.31:811.111

DOI: 10.31652/2786-9083-2026-7(2)-24-30

Гаврилюк Наталія, *кандидат педагогічних наук,*
доцент, доцент кафедри англійської мови
та методики її навчання,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна
Orcid: 0000-0002-6031-7777
Scopus-Author ID: 58094024900
ngavriluk774@gmail.com
Нечаєва Олена*, здобувачка 1 курсу СВО магістра*
спеціальності А 4 Середня освіта,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МОНОЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

У статті розглянуто сутність поняття іншомовної компетентності в монологічному мовленні учнів старших класів. Обґрунтовано актуальність формування цієї компетентності в умовах сучасної іншомовної освіти, зокрема з урахуванням положень Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти та концептуальних засад Нової української школи. Проаналізовано зміст понять «іншомовна компетентність», «компетентність у монологічному мовленні», «монологічне мовлення». Визначено основні компоненти іншомовної компетентності в монологічному мовленні: лінгвістичний, мовленнєвий, дискурсивний, соціокультурний, прагматичний і стратегічний. Охарактеризовано психологічні та лінгвістичні особливості монологічного мовлення, а також етапи його формування в учнів старших класів. Доведено, що формування іншомовної компетентності в монологічному мовленні є складним поетапним процесом, який потребує системної організації навчання, використання комунікативно орієнтованих методів, автентичних матеріалів і створення умов для самостійного висловлення учнів.

Ключові слова: іншомовна компетентність, монологічне мовлення, комунікативна компетентність, учні старших класів, іншомовна освіта, мовленнєва діяльність, комунікативний підхід.

Havryliuk Nataliia*, Candidate of Pedagogical Sciences,*
Associate Professor,
Associate Professor of the Department of English Language
and Teaching Methods,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University
Orcid: 0000-0002-6031-7777
Scopus-Author ID: 58094024900
ngavriluk774@gmail.com

Olena Nechaieva, *first-year Master's student*
in the A4 Secondary Education programme,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE IN MONOLOGICAL SPEECH OF HIGH SCHOOL STUDENTS

This article examines the nature of the concept of foreign language competence in the monological speech of upper secondary school pupils. It justifies the relevance of developing this competence within the context of modern foreign language education, particularly in light of the provisions of the Common European Framework of Reference for Languages and the conceptual foundations of the New Ukrainian School. The content of the concepts 'foreign language competence', 'competence in monological speech' and 'monological speech' is analysed. The main components of foreign language competence in monological speech are identified: linguistic, speech-related, discursive, sociocultural, pragmatic and strategic. The psychological and linguistic features of monological speech are characterised, as well as the stages of its development in senior school pupils. It is demonstrated that the development of foreign language competence in monological speech is a complex, phased process requiring systematic organisation of teaching, the use of communicative-oriented methods and authentic materials, and the creation of conditions for pupils' independent expression.

Keywords: foreign language competence, monological speech, communicative competence, senior school pupils, foreign language education, speech activity, communicative approach.

Актуальність. На сучасному етапі розвитку іншомовної освіти особливої актуальності набуває проблема формування іншомовної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти. Це зумовлено потребами глобалізованого суспільства, у якому володіння іноземною мовою є не лише показником освіченості особистості, а й важливою умовою ефективної міжкультурної взаємодії, академічної мобільності, професійного самовизначення та соціальної активності.

Особливе місце у процесі навчання іноземної мови посідає розвиток усного мовлення, зокрема монологічного. Саме монологічне мовлення дає змогу учням самостійно, логічно й послідовно висловлювати власні думки, передавати інформацію, аргументувати позицію, описувати явища, розповідати про події та здійснювати міркування іноземною мовою. Для учнів старших класів це має особливе значення, оскільки на цьому етапі навчання зростає потреба у формуванні здатності до самостійної мовленнєвої діяльності, критичного мислення та аргументованого висловлення власної думки.

Формування іншомовної компетентності в монологічному мовленні відповідає положенням Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, у яких іншомовна комунікативна компетентність розглядається як здатність особистості використовувати мову для ефективної комунікації в різних соціальних контекстах. Також ця проблема узгоджується з концептуальними засадами Нової української школи, що орієнтує освітній процес на розвиток компетентної, активної, комунікативно спроможної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування іншомовної компетентності та розвитку монологічного мовлення досліджувалася багатьма вітчизняними й зарубіжними науковцями.

З позицій комунікативного підходу, розробленого Є. І. Пассовим, іншомовна компетентність реалізується насамперед у мовленнєвій діяльності, зокрема у говорінні як основній формі усного спілкування (Пассов, 2014). Н. Д. Гальскова та Н. І. Гез наголошують на багатокомпонентній природі іншомовної компетентності, яка включає мовну, мовленнєву, соціокультурну, дискурсивну та стратегічну складові (Гальсков, Гез, 2012).

Питання монологічного мовлення також розглянуто у працях І. Зимньої, О. Леонтьєва, С. Шатілова та інших дослідників. З урахуванням їхніх підходів монологічне вміння можна трактувати як уміння логічно, зв'язно, послідовно, повно й мовно коректно використовувати мовні засоби для продукування монологічного висловлювання. Зарубіжні методисти, зокрема Thornbury таHarmer, підкреслюють, що монологічне мовлення потребує високого рівня мовної автономії, уміння планувати, структурувати й організовувати висловлювання відповідно до комунікативної мети (Thornbury, 2005; Harmer, 2015).

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності поняття іншомовної компетентності в монологічному мовленні учнів старших класів, визначення її структури, основних характеристик і педагогічних умов формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іншомовна компетентність є складним і багатогранним поняттям. У науковій літературі вона трактується як інтегративна характеристика особистості, що охоплює систему знань, умінь, навичок і досвіду, необхідних для ефективного використання іноземної мови в особистісному, навчальному, професійному та міжкультурному спілкуванні (Зимня, 2010).

У широкому розумінні іншомовна компетентність передбачає здатність особистості здійснювати іншомовне спілкування відповідно до мовних норм, соціокультурного контексту, комунікативної мети та умов спілкування. Вона не обмежується знанням лексики, граматики чи фонетики, а охоплює вміння доречно

й ефективно використовувати мовні засоби у реальних або навчально змодельованих ситуаціях комунікації.

Відповідно до положень CEFR, іншомовна комунікативна компетентність включає три основні компоненти: лінгвістичний, соціолінгвістичний і прагматичний (Council of Europe, 2001). Лінгвістична компетенція охоплює знання лексики, граматики, фонетики та орфоепічних норм. Соціолінгвістична компетенція забезпечує здатність використовувати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування, соціального статусу співрозмовників і культурних норм. Прагматична компетенція пов'язана з умінням будувати зв'язні, логічні, функціонально доцільні висловлювання відповідно до комунікативного наміру.

У контексті монологічного мовлення іншомовна компетентність набуває особливої специфіки. Компетентність у монологічному мовленні визначається як уміння здійснювати усномовленнєву комунікацію в монологічній формі в різних ситуаціях відповідно до комунікативного завдання (Зимня, 2010). Вона передбачає здатність мовця планувати, продукувати, контролювати й коригувати власне іншомовне висловлювання згідно із ситуацією спілкування, мовленнєвим завданням і комунікативним наміром (Зимня, 2010).

Монологічне мовлення – це розгорнуте, зв'язне висловлювання однієї особи, звернене до слухача, групи слухачів або до самого себе. Воно характеризується логічністю, послідовністю, структурною завершеністю, змістовою цілісністю та відносною тривалістю. На відміну від діалогічного мовлення, монолог не передбачає постійної підтримки з боку співрозмовника, тому вимагає від учня більшої самостійності, внутрішньої організації та мовленнєвого самоконтролю.

Основними типами монологічних висловлювань є опис, розповідь і роздум. Опис спрямований на характеристику предметів, явищ, осіб або подій. Розповідь передбачає послідовне відтворення подій у часовому розвитку. Роздум, або міркування, має на меті пояснення, доведення, аргументацію чи оцінювання певного явища. Для учнів старших класів особливо важливим є оволодіння саме монологом-роздумом, оскільки він пов'язаний із розвитком критичного мислення, аргументації та здатності висловлювати власну позицію.

Іншомовна компетентність у монологічному мовленні має багатокомпонентну структуру. До її основних складників належать:

Мовна компетенція, що передбачає володіння фонетичними, лексичними й граматичними засобами іноземної мови.

Мовленнєва компетенція, яка забезпечує здатність використовувати мовні засоби у процесі побудови усного висловлювання.

Дискурсивна компетенція, що полягає в умінні створювати цілісне, логічне й зв'язне висловлювання.

Соціокультурна компетенція, яка передбачає врахування культурних норм, традицій, цінностей і моделей поведінки носіїв мови.

Стратегічна компетенція, що виявляється у здатності долати мовленнєві труднощі, компенсувати нестачу мовних засобів, використовувати перефразування, уточнення, приклади та інші комунікативні стратегії.

Прагматична компетенція, що забезпечує відповідність висловлювання комунікативній меті, ситуації та адресатові.

Формування іншомовної компетентності в монологічному мовленні неможливе без урахування психологічних особливостей цього виду мовленнєвої діяльності. Монологічне мовлення є свідомо організованим процесом, що потребує розвиненого мислення, пам'яті, уваги, уяви та емоційно-вольової регуляції. Учень має не лише володіти мовними засобами, а й уміти планувати зміст висловлювання, добирати аргументи, дотримуватися логіки викладу та контролювати правильність мовлення.

Однією з важливих психологічних характеристик монологічного мовлення є його довільність. Учень самостійно визначає зміст, структуру й послідовність висловлювання, що вимагає активної роботи мислення та внутрішнього мовлення. Перед продукуванням монологу формується внутрішній план, у якому окреслюються основна думка, смислові частини, логіка переходів і мовні засоби реалізації комунікативного наміру.

Важливою ознакою монологічного мовлення є також зв'язність. Вона забезпечується використанням логічних зв'язків, засобів міжфразового поєднання,

причинно-наслідкових конструкцій, узагальнень, прикладів і висновків. Для старшокласників оволодіння цими засобами є необхідною умовою створення змістовних і переконливих висловлювань іноземною мовою.

Не менш важливим є розвиток мовленнєвої самостійності. Учень повинен уміти не лише відтворювати готові мовні зразки, а й самостійно конструювати висловлювання відповідно до ситуації спілкування. Саме тому навчання монологічного мовлення має передбачати поступовий перехід від репродуктивних вправ до продуктивних і творчих завдань.

У методиці навчання іноземних мов виокремлюють кілька етапів формування монологічного мовлення. Першим є репродуктивний, або підготовчий, етап. На цьому етапі учні засвоюють мовний матеріал, відтворюють зразки речень і текстів, відповідають на запитання, виконують вправи на підстановку й трансформацію. Основна мета цього етапу полягає у створенні мовної бази для подальшого продукування висловлювань.

Другим є репродуктивно-продуктивний етап, на якому учні починають частково самостійно будувати висловлювання. Вони складають короткі монологи за опорами, розширюють речення, комбінують мовні одиниці, використовують плани, ключові слова, схеми або зразки. На цьому етапі формується здатність поєднувати засвоєний мовний матеріал у власному мовленні.

Третім є продуктивний, або творчий, етап. Він передбачає самостійне створення учнями розгорнутих монологічних висловлювань відповідно до комунікативного завдання. Учні описують події, висловлюють власну думку, аргументують позицію, узагальнюють інформацію та роблять висновки. Саме на цьому етапі активно формується мовленнєва автономія.

Четвертим можна вважати дискурсивний, або текстотворчий, етап, що передбачає вдосконалення мовлення на рівні цілісного тексту. Учні навчаються дотримуватися логіки викладу, використовувати засоби зв’язку, адаптувати висловлювання до адресата й ситуації спілкування, забезпечувати комунікативну ефективність монологу (Шатілова, 2015).

У процесі навчання учні оволодівають двома основними видами монологічного мовлення: підготовленим і непідготовленим. Підготовлений монолог передбачає попереднє опрацювання мовного матеріалу, складання плану, добір лексико-граматичних засобів і тренування окремих елементів висловлювання. Непідготовлений монолог, або спонтанне мовлення, вимагає від учня здатності без попередньої підготовки використовувати раніше засвоєний матеріал у новій комунікативній ситуації.

Складність формування монологічного мовлення в учнів старших класів зумовлена необхідністю інтеграції мовних знань із когнітивними процесами: аналізом, синтезом, узагальненням, аргументацією та оцінюванням. Тому ефективне навчання має спиратися на комунікативно орієнтовані методи, проблемні завдання, дискусії, презентації, проєктну діяльність, роботу з автентичними текстами та ситуаціями реального спілкування.

Особливого значення набуває використання автентичних матеріалів, оскільки вони ознайомлюють учнів із природним функціонуванням іноземної мови, розширюють соціокультурний досвід і стимулюють висловлення власної думки. На основі автентичних текстів учні можуть створювати монологи-описи, монологи-розповіді, монологи-міркування, а також висловлювати ставлення до прочитаного або почутого.

Ефективність формування іншомовної компетентності в монологічному мовленні залежить від низки педагогічних умов. До них належать системність і поетапність навчання, добір змістовно значущого мовного матеріалу, урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, створення позитивної мотивації, забезпечення мовленнєвої практики, використання опор на початкових етапах і поступове зменшення допомоги вчителя.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, іншомовна компетентність у монологічному мовленні є складним інтегративним утворенням, що охоплює мовні знання, мовленнєві вміння, дискурсивні навички, соціокультурний досвід, стратегічну гнучкість і здатність до самостійного продукування зв’язного висловлювання. Її сутність полягає у здатності учня

логічно, послідовно, змістовно й мовно коректно висловлювати власні думки іноземною мовою відповідно до комунікативної ситуації, мети та адресата.

Монологічне мовлення є одним із найскладніших видів мовленнєвої діяльності, оскільки потребує високого рівня самостійності, планування, мовленнєвого самоконтролю, логічного мислення та володіння мовними засобами. У старших класах його формування має бути спрямоване не лише на відтворення мовних зразків, а й на розвиток уміння створювати самостійні, аргументовані й комунікативно доцільні висловлювання.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у визначенні ефективних методів, прийомів і технологій формування іншомовної компетентності в монологічному мовленні учнів старших класів, зокрема засобами автентичних текстів, цифрових ресурсів, проєктного навчання та інтерактивних комунікативних завдань.

Список використаних джерел

1. Гальскова, Н. Д., & Гез, Н. І. (2012). Лінгводидактика: теорія і практика навчання іноземних мов. ХНУ ім. В. Н. Каразіна.
2. Зимня, І. А. (2010). Психолого-педагогічні основи навчання іноземних мов. Літера ЛТД.
3. Пассов, Є. І. (2014). Комунікативний підхід у навчанні іноземних мов. Іноземні мови в сучасному світі, 1, с. 12–25.
4. Устименко, О. І. (2016). Компетентнісний підхід у формуванні монологічного мовлення у старших класах. Вісник Київського університету. Серія: Педагогіка, 2, с. 5–14.
5. Шатілова, С. О. (2015). Методика навчання іноземних мов у середній школі. AC Publisher.
6. Council of Europe. (2001). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge University Press.
7. Thornbury, S. (2005). How to Teach Speaking. Pearson Education.
8. Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching. Pearson.

Статтю надіслано до редколегії / Recieved 06.04.2026 р. Статтю рекомендовано до друку / Accepted 12.05.2026 р.
Опублікованно / Published 05.07.2026 р.